

Denna rapport är en sammanställning grundad på Utrikesdepartementets bedömningar. Rapporten gör inte anspråk på att ge en fullständig bild av läget för de mänskliga rättigheterna, demokrati och rättsstatens principer i landet. Information bör också sökas från andra källor.

Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Sydafrika 2015–2016

I. SAMMANFATTNING

Sydafrikas konstitution garanterar alla medborgares lika rättigheter oberoende av ras, kön, sexuell läggning och religiös tillhörighet. Stora framsteg har gjorts givet de utmaningar som fanns vid demokratins införande 1994. Den tidigare apartheidregimen har ersatts av demokratiska institutioner, ett oberoende domstolsväsende, ett livskraftigt civilsamhälle, fria medier samt självständiga institutioner som ska bidra till att stärka demokratin och respekten för de mänskliga rättigheterna för hela befolkningen. Ras- och diskrimineringslagar har tagits bort, men arvet från apartheid slår fortfarande igenom och skillnaderna i villkor och möjligheter beroende på om du är svart eller vit sydafrikan kan vara mycket stora. Lagstiftningen och de politiska programmen finns på plats men genomförandet brister.

Överbelastning, snåriga byråkratiska rutiner, relativt låga löner, brist på kvalificerad personal, organisatoriska utmaningar, bristande samordning och korruption präglar statliga och lokala myndigheter inom både rättsväsendet och samhällsservice. Det finns också tendenser att utvecklingen rör sig mot tilltagande politisk inblandning i tjänstetillsättningar och utnämningar samt ett minskat utrymme för media och det civila samhället. En rad högt uppsatta regeringsmedlemmar och även presidenten har varit involverade i uppmärksammade korruptionsfall och frågan om ”otillbörligt inflytande över statsapparaten” (*”State Capture”*) har varit central i den politiska debatten.

Trots grundlagens starka skydd för, och betoning av, jämställdhet och jämlikhet förekommer en utbredd diskriminering av kvinnor och flickor.

Sydafrika är i stora delar fortfarande ett patriarkalt samhälle med sedvänjor som bidrar till en stereotyp syn på könsroller. Sexuella trakasserier är vanligt förekommande. Arbetslösheten för kvinnor är genomgående högre än för män. Situationen för sydafrikanska kvinnor, i synnerhet svarta och färgade, är ofta mer bekymmersam än för män i motsvarande grupper.

Våldsbrottsligheten i landet är fortsatt mycket hög. Polisen och ordningsmakten kritiserar ofta för att använda övervåld när den kallas in för att stävja olika medborgarprotester.

Trots relativt framgångsrika satsningar på att höja levnadsstandarden för den genomsnittlige sydafrikanen förblir de grundlagsskyddade ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna en av Sydafrikas allra största utmaningar.

II. RÄTTSTATENS PRINCIPER

En princip för god samhällsstyrning

Sydafrika har gjort stora framsteg givet de utmaningar som fanns vid demokratins införande 1994. Den tidigare apartheidregimen ersattes av demokratiska institutioner baserade på ett oberoende rättsväsende, ett livskraftigt civilsamhälle, fria medier samt självständiga institutioner som ska stärka demokratin och respekten för de mänskliga rättigheterna för hela befolkningen.

Rättsväsendets oberoende är skyddat i grundlagen och detta efterlevs i allmänhet väl. Konstitutionsdomstolens domare utses av presidenten efter samråd med en särskild kommission och de politiska partiernas gruppledare i parlamentet.

Konstitutionsdomstolen spelar en aktiv roll i värnandet av de mänskliga rättigheterna och de demokratiska spelreglerna. Även andra högre domstolar påverkar tillämpningen av grundlagens rättighetsförklaring. Den som har utsatts för någon form av diskriminering kan antingen vända sig till landets specialinrättade diskrimineringsinstanser så kallade *Equity Courts* för avgörande, till Sydafrikas kommission för mänskliga rättigheter (*South African Human Rights Commission*, SAHRC) eller till konstitutionsdomstolen.

När den sydafrikanska grundlagen antogs 1996 inrättades sex självständiga institutioner, de så kallade kapitelnio-institutionerna. Institutionernas uppgift

är att granska, stärka och försvara landets konstitutionella demokrati genom att se till att alla medborgares grundläggande rättigheter respekteras i enlighet med konstitutionen. De inkluderar bland annat en motsvarighet till justitieombudsman (*Public Protector, PP*) och kommissionen för mänskliga rättigheter (SAHRC). Det internationella institutet för demokrati och fria val (IDEA) pekar i en utvärdering på brister som försvårar institutionernas verksamhet, bland annat att institutionerna hamnar i beroendeställning till regeringen genom den finansieringsmodell som används, överlappande jurisdiktion, undermålig insyn vid tillsättningar samt att institutionernas rekommendationer inte alltid följs.

Traditionellt ledarskap och sedvanerätt utgör en del av Sydafrikas rättsliga system. Ett kontroversiellt lagförslag om informella domstolar har lagts fram och väntar på godkännande men har ombearbetats i flera olika omgångar efter det att lagförslaget fått omfattande kritik.

Sydafrika har ett väl utbyggt institutionellt och rättsligt ramverk och nationella strategier för att förebygga och motverka korruption. Samtidigt finns betydande problem, vilka återspeglas i korruptionsavslöjanden, som inte sällan inbegriper högt uppsatta offentligt anställda och partiföreträdare. Det förs en tämligen intensiv debatt i både media och parlament om korruptionsproblematiken. Sydafrika har plats 64 av 176 på *Transparency Internationals* index över upplevd korruption 2016.

Ökat politiskt inflytande över statsapparaten och ett antal politiska tillsättningar och avsättningar inom den nationella åklagarmyndigheten, skattemyndigheten, det oberoende tillsynsorganet *Independent Police Investigative Directorate* och direktoratet för utredning av prioriterade brott, har uppmärksammats stort i media. Den typen av politisk inblandning påpekar den oberoende tankesmedjan *Institute for Security Studies* (ISS) riskerar att underminera allmänhetens förtroende för institutionernas oberoende.

Sydafrikas justitieombudsman (PP) har till uppgift att undersöka regeringens, myndigheters och andra statliga institutioners agerande och har varit central i en rad uppmärksammade korruptionsfall. Enligt ett utslag i konstitutionsdomstolen finns det ett konstitutionellt krav att följa de rekommendationer som PP ger. Ett av de fall PP tagit upp gällde president Jacob Zumas upprustning av sin privatbostad Nkandla, finansierad med offentliga medel.

Korruption är mycket närvarande i den allmänna debatten. Enligt opinionsinstitutet *Afrobarometer* uppfattar allmänheten att korruptionen ökar. En fråga som får allt större uppmärksamhet är den om ”otillbörligt inflytande över statsapparaten” (*State Capture*).

Diskriminering av kvinnor och kvinnors bristande tillgång till rättsväsende fortsätter att vara ett allvarligt problem enligt Sydafrikas jämställdhetskommision.

III. DEMOKRATI

De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Sydafrika är en grundlagsfäst demokratisk republik med federala inslag och en klassisk maktdelningsstruktur. Parlamentet består av nationalförsamlingen, med 400 ledamöter som väljs i proportionella val, och nationella provinsrådet som har 90 ledamöter; tio från varje provins valda genom indirekta val. Val äger rum vart femte år, med en separat mandatperiod för lokalval. Förslag om gemensam valdag diskuteras. Samtliga medborgare över 18 år är röstberättigade, men måste registrera sig för att få rösta. Presidenten utses av parlamentet för en period om fem år med möjlighet till omval för ytterligare en mandatperiod.

Det råder politisk pluralism men regeringspartiet *African National Congress* (ANC) är dominerande. Efter de senaste nationella valen 2014 fick partiet 62 procent av platserna i Nationalförsamlingen. Av de 29 partier som kandiderade tog 13 plats i parlamentet. År 2015 var nästan 42 procent av Nationalförsamlingens medlemmar kvinnor och drygt 33 procent av Nationella provinsrådets medlemmar kvinnor. Av regeringens 25 ministrar är 41 procent kvinnor. Av nationalförsamlingens 400 representanter var 89 personer minoriteter, det vill säga icke-svarta, och i den provinsiella parlamentskammaren var 16 av 54 minoriteter.

Valobservatörer från Afrikanska unionen (AU) och *Southern African Development Community* (SADC) beskrev de senaste nationella valen som fria och väl genomförda. Valdeltagandet var drygt 73 procent av de registrerade väljarna, vilket var en markant minskning jämfört med valet 2009.

Politiskt motiverat våld förekommer i Sydafrika. Även om denna typ av våld har minskat nationellt har det ökat i provinsen Kwazulu Natal. Enligt medierapporteringen ska minst 49 ANC-medlemmar och 27 medlemmar i *Inkatha Freedom Party* och *National Freedom Party* ha dödats mellan 2011 och 2015. Inför lokalvalen år 2016 rapporterades det att över 20 politiskt motiverade mord hade begåtts, huvudsakligen på landsbygden.

Det nationella rådet av traditionella ledare fungerar som ett rådgivande organ avseende traditionella ledarskaps- och rättsfrågor. I de nio provinserna finns valda församlingar och provinsregeringar med relativt stor självständighet inom flera områden som rör samhällstjänster, och därmed grundläggande rättigheter, för medborgare. Jämställdhetskommissionens valanalyser från lokalvalen 2016 visar att kvinnor är underrepresenterade både som väljare och som företrädare för de politiska partierna, inte minst i de politiska utnämningarna på provins- och kommunal nivå.

Det civila samhällets utrymme

Det sydafrikanska civilsamhället är livskraftigt och lämnar tydligt avtryck både i debatten och i det konkreta arbetet för de mänskliga rättigheterna. Civilsamhället bidrar till att främja utvecklingen av en livaktig demokratisk kultur.

På pappret är relationen mellan regeringen och civilsamhällsorganisationerna i landet god. Regeringen har bland annat tagit initiativ till ett dialogforum med civilsamhällsorganisationer och tankesmedjor. Trots det beskrivs relationen mellan regering och civilsamhällsorganisationerna ofta som ansträngd. Enligt flera civilsamhällsorganisationer är regeringen intolerant mot organisationer som ifrågasätter, kritiserar eller på annat sätt framställer regeringen negativt. Det förekommer att regeringsföreträdare kallar dessa rörelser för ”kontrarevolutionära” med uppdrag att destabilisera landet. Det har rapporterats om att civilsamhällsaktörer övervakats, trakasserats eller på andra sätt utsatts för påtryckningar av säkerhetstjänsten.

IV. MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Grundlagen slår fast rätten till liv och till kroppslig och psykisk integritet, rätten att inte utsättas för tortyr eller våld samt rätten att inte på andra sätt behandlas eller bestraffas på ett grymt, omänskligt eller kränkande sätt.

Sedan 2013 finns lagstiftning som definierade och kriminaliserar tortyr. Tortyr och övervåld av säkerhets- och ordningsmakten förekommer. Polisen kritiserar ofta för att använda övervåld när den kallas in för att stävja olika medborgarprotester.

Våldsbrottsligheten är fortsatt mycket hög och för finansåret 2015/16 rapporterades 18 673 mord, en ökning med 4,9 procent jämfört med 2014/15. Antalet mord per hundra tusen invånare har också ökat de senaste åren från att 2014/15 ha legat på 32,9 mord per hundra tusen invånare till nästan 34 för 2015/16. I snitt registrerades cirka 50 mord per dag 2015.

Kriminalvården står inför omfattande utmaningar och flertalet fångelser lever varken upp till internationell standard eller nationella minimikrav. Enligt den oberoende myndigheten som granskar kriminalvården, *Judicial Inspectorate of Prisons* (JICS), präglas de slutna anstalterna av brister i hygien, mathållning, sjukvård och rehabilitering. Fångelserna är överbelagda. Våld i fångelserna är vanligt förekommande. Det finns inte tillräckligt med personal och utbildningen är ofta inte adekvat. Korruptionen i fångelserna beskrivs av organisationen *Corruption Watch* som omfattande.

Sydafrika är ett ursprungs-, transit- och mottagarland för handel med framförallt kvinnor och flickor för sexuella och andra ändamål. Det saknas tillförlitlig statistik, bland annat eftersom de som bedriver människohandel oftast döms enligt andra brottsrubriceringar. År 2015 trädde en ny lag i kraft, *Prevention and Combating of Trafficking in Persons Act*, som bland annat kriminaliserar alla former av människohandel och föreskriver förebyggande åtgärder. Regeringen arbetar för men lyckas inte leva upp till minimikraven gällande eliminering av människohandel.

Dödsstraff

Dödsstraffet avskaffades 1997. Debatten om dess återinförande är närmast obefintlig.

Rätten till frihet och personlig säkerhet

Grundlagen ger ett starkt skydd för den som sitter frihetsberövad. Den föreskriver bland annat rätten till en rättvis och offentlig rättegång inom skäligen tid och möjlighet att överklaga. Inom högst 48 timmar ska den häktade ställas inför rätta. I praktiken är väntetiderna långa. I mars 2015 var 43 298 personer frihetsberövade i väntan på rättegång, vilket var en minskning med

5 081 jämfört med år 2013. Frigivning mot borgen medges, men trots att beloppen ofta är relativt blygsamma saknar många människor möjlighet att betala. Ungdomar under 18 år ges särskilt skydd.

Rörelsefriheten respekteras väl och sydafrikanska medborgare kan normalt få ett pass utfärdat av inrikesdepartementet utan större besvär. Det har förekommit uppgifter om omfattande korruptionsproblem på inrikesdepartementet där även ett flertal tjänstemän misstänkta för bedrägeri och korruption har gripits det senaste året.

Rättssäkerhet

Sydafrikas juridiska ramverk för brottsoffer och deras rättigheter är relativt långtgående. Enligt grundlagen har man rätt till en rättvis, human behandling samt till offentligt ombud. Tillämpningen uppges dock brista.

De flesta delar av rättskedjan, däribland domstolarna och polisväsendet, lider av överbelastning, snåriga byråkratiska rutiner, relativt låga löner, brist på kvalificerad personal, organisatoriska utmaningar och korruption.

Det finns separata familje- och arbetsdomstolar samt specialdomstolar för sexualbrott. Dessa ska bland annat ha särskilda väntrum inrättade för brottsoffer. Knappt hälften av specialdomstolarna för sexualbrott är fullt fungerande.

Straffrihet

Det förekommer ingen formell eller systematisk straffrihet, men kombinationen av mycket hög brottslighet, poliskårens brister, överbelastning i domstolar och korruption resulterar i vissa fall i oförmåga att inom rimlig tid och med acceptabel kvalitet lagföra misstänkta. Enligt det oberoende tillsynsorganet *Independent Police Investigative Directorate* (IPID) finns det ett visst motstånd inom poliskåren mot att utreda misstankar mot kollegor om brott och misskötsel.

Den sydafrikanska regeringens hantering av den av Internationella brottmålsdomstolen (ICC) efterlyste Omar al-Bashir, Sudans president, väckte vid Afrikanska unionens toppmöte i juni 2015 stor internationell uppmärksamhet och kritiserades av flera oppositionspartier i landet. År 2016 inledde Sydafrika en process för att frånträda Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen. I ett nationellt domstolsbeslut fick Sydafrikas regering

kritik för att inte ha levt upp till sina konstitutionella skyldigheter när den inledde processen. Regeringen försökte överklaga domen i högre instans men utan framgång.

Yttrande-, press- och informationsfrihet, inklusive på internet

Medie- och pressfriheten i Sydafrika respekteras i allmänhet väl. Sydafrika har plats 39 av 180 länder på Reportrar utan gränsers pressfrihetsindex 2016. Journalister i Sydafrika kan verka fritt utan risk för förföljelse eller andra repressalier. Ett brett spektrum av åsikter kommer till uttryck och tidningar och tidskrifter för ofta fram skarp kritik mot regeringen. Samtidigt uttrycker ANC återkommande missnöje med medias negativa rapportering om partiet, regeringen och inte minst om president Zuma.

Tidningar och tidskrifter drivs av privata företag medan ett antal radio- och flertalet markbundna tv-kanaler är statsägda. Civilsamhällesorganisationer uttrycker farhågor om ett krympande utrymme för journalister, till exempel genom den ökade användningen av ”nationella säkerhetszoner” (*”key points”*) vilket är särskilda byggnader och platser som av säkerhetsstrategiska skäl klassificerats som känsliga och som samtidigt försvårar journalisters granskningsmöjligheter. Oro har också uttryckts över ett lagförslag i parlamentet som skulle öka risken för politiskt påverkan på det statligt ägda *South African Broadcasting Committee* (SABC). Vidare uttrycks oro för ett förslag till sekretesslagstiftning som vid upprepade tillfällen godkänts av parlamentet, men ännu inte skrivits under av presidenten. Ett genomförande av den senare skulle begränsa insynen i statens förhållanden och tvinga journalister att på begäran från myndigheter röja sina källor samt avsevärt höja strafflängden till högst 25 år för spridning av säkerhetsklassad information.

Inskränkningar i den i grundlagen fastlagda yttrandefriheten är begränsade till uttalanden som uppmanar till krig eller annat våld, som är diskriminerande mot ras, kön eller religion eller som i vissa specifika fall rör information om polis, militär, fängelser och psykiatriska institutioner.

Rätten till information och insyn i offentliga beslut är förstärkt i lag som med vissa undantag gäller såväl offentliga som juridiska och privata personer. Sydafrikas motsvarighet till offentlighetsprincipen ger formellt medborgarna rätt att kräva ut handlingar från den offentliga förvaltningen och till viss del den privata sektorn, men enligt civilsamhällesorganisationer förmår

regeringsinstitutioner inte leva upp till sina åtaganden. Enskilda organisationer har uppmärksammat vad man ser som försök till inskränkningar och censur, bland annat från politiker och myndigheter på lokal och provinsial nivå. Civilsamhället sammanställer årligen en undersökning om hur offentlighetsprincipen efterlevs och de senaste åren tyder på en nedåtgående trend.

Majoriteten av sydafrikanerna har radio och TV som främsta nyhetskällor. Enligt *Freedom House* har 52 procent av sydafrikanerna tillgång till internet. Internetanvändningen hämmas av höga kostnader och att det mesta av innehållet är på engelska. Detta försvårar för den del av invånarna som har något av Sydafrikas övriga tio officiella språk som modersmål.

Mötes- och föreningsfrihet

Trots att rätten att delta i fredliga sammankomster står inskriven i författningen har polis vid upprepade tillfällen brukat våld för att upplösa fredliga protestaktioner. Statistik från den sydafrikanska rikspolisen visar att det finansåret 2014/2015 genomfördes 12 451 fredliga demonstrationer på grund av missnöje bland landets unga studenter och ytterligare 2 289 demonstrationer som ledde till våld. Våldsamma studentprotester mot de ökade studieavgifterna har förekommit i landets universitetsstäder både 2015 och 2016.

Enligt lagen har alla arbetare, med undantag för medlemmar med anställning i landets underrättelse- och säkerhetstjänst, rätt att bilda och gå med i fackföreningar. Enligt Sydafrikas statistikmyndighet är cirka 3,8 miljoner arbetare, vilket motsvarar ungefär 27 procent av arbetskraften i den formella sektorn, anslutna till något fackligt förbund. Fackförbunden har enligt lag rätt att verka och strejka utan inblandning, med undantag för vissa för samhället centrala funktioner.

Religions- och övertygelsefrihet

Författningen slår fast religions- och trosfrihet samt rätten att utöva sin religion; rätten att bilda, gå med i och tillhöra olika religiösa trossamfund. Diskriminering på grund av religion är förbjuden. Detta respekteras i allmänhet väl.

Religiösa trossamfund behöver inte registrera sig, men endast de samfund som registrerar sig har rätt att öppna bankkonton och är undantagna viss

beskattning. Registrerade samfund och organisationer avkrävs verksamhetsberättelser, stadgar och kontaktinformation.

V. EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

Rätten till arbete, rättvisa arbetsvillkor och relaterade frågor

Sydafrika har ratificerat den Internationella arbetsorganisationens (ILO) åtta centrala konventioner. Rätten till arbete är i princip det enda område inom de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna som inte föreskrivs i grundlagen. Den höga arbetslösheten är ett av landets största problem. Under andra kvartalet 2016 var den 26,6 procent. Variationerna är stora mellan olika delar av landet och av befolkningen, där den höga ungdomsarbetslöshet på över 50 procent beskrivs som en av de mest centrala samhällsutmaningarna. Samtidigt råder det brist på kvalificerad arbetskraft inom vissa sektorer vilket många gånger sägs hindra den ekonomiska tillväxten. Genom positiv särbehandling av svarta, färgade och asiater (*Broad Based Black Economic Empowerment, B-BBEE*) söker regeringen komma till rätta med den höga och skevt fördelade arbetslösheten, men får kritik för att inte nå de bredare folklagren.

Efterlevnaden av regelverket för arbetstider och lönenivåer brister och ett stort antal människor arbetar med relativt osäkra och oskäligen villkor, ofta som kontraktsanställda. Bland jordbruksarbetare och i synnerhet säsongarbetare är kvinnor överrepresenterade med sämre lönevillkor, arbets- och levnadsförhållanden. Det finns ännu ingen fastställd nationell minimilön.

Lagen om jämlikhet på arbetsmarknaden föreskriver att större arbetsplatser måste upprätta en jämlikhetsplan för att motverka diskriminering, främja likabehandling och vidta åtgärder för positiv särbehandling av tidigare eftersatta grupper. Det finns också en särskild kommission för jämlikhet i arbetslivet. Kvinnor står för ungefär hälften av arbetskraften. Kvinnor, i synnerhet svarta kvinnor, är överrepresenterade i de så kallade okvalificerade låginkomstyrkena. Många av dessa kvinnor är underbetalda och har ofta otrygga anställningar där de tjänar mindre än män gör för arbeten med likartad kvalifikationsgrad. Arbetslösheten för kvinnor är genomgående högre än för män. Föräldraledigheten för kvinnor är fyra månader.

Barnarbete förekommer, främst inom jordbruk och hushållsarbete på landsbygden och i högre grad bland flickor än pojkar. Det finns ingen statistik som visar hur utbrett det är.

Grundlagen stadgar organisationsfrihet och strejkrätt. Strejkrätten används relativt ofta. En kommission för medling och skiljedom har inrättats.

Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Grundlagen innehåller långtgående skrivningar om rätten till sjukvård, inklusive barn- och mödravård. Barn under sex år, personer med funktionsnedsättning och gravida kvinnor har rätt till gratis hälso- och sjukvård. Ingen ska nekas sjukvård för att man inte har råd. Det finns dock stora problem när det gäller tillgången till hälso- och sjukvård, inte minst på landsbygden, liksom i kvaliteten på vården. Personalbrist och överbeläggning är bidragande orsaker. Det finns privat sjukvård som når endast en liten del av befolkningen. Kvinnors bristande tillgång till hälso- och sjukvård fortsätter att vara ett allvarligt problem enligt Sydafrikas jämställdhetskommision.

Enligt WHO var medellivslängden 59 år för män och 66 år för kvinnor 2015. Ett av de enskilt största hoten mot rätten till bästa uppnåeliga hälsa, och i viss mån mot samhällsutvecklingen i stort, är hiv. Cirka 6 miljoner människor uppskattas leva med hiv. År 2015 var 19 procent i åldersgruppen 15 till 49 år hiv-positiva. Fler kvinnor än män är drabbade, i synnerhet de mellan 15 och 19 år. Samma år var drygt 30 procent av alla dödsfall hiv-relaterade. Ungefär 50 procent av de smittade får tillgång till bromsmediciner, varav merparten är kvinnor, men det saknas statistik över hur många som fullföljer medicineringen.

Grundlagen slår fast rätten till liv och till kroppslig och psykisk integritet, inklusive sexuell och reproduktiv hälsa. Flickor och kvinnor över 16 år har lagligstadgad rätt till abort fram till vecka tolv, varefter särskilt tillstånd krävs. Enligt Världsbanken var mödradödligheten 138 per 100 000 levande födselar 2015, men mörkertalet är stort.

Rätten till utbildning

Grundlagen garanterar rätten till utbildning. Skolplikt råder för barn mellan sju och 15 år. År 2014 uppgav landets statistiska myndighet att 98,9 procent av barn i skolpliktig ålder gick i skolan. Skolavhopp på grund av graviditet är

ett utbrett problem i landet, särskilt i åldersgruppen 14-17 år. Läskunnighet bland personer över 15 år är 94,6 procent, för män 95,8 procent och för kvinnor 93,4 procent.

Skolavgifter förekommer, liksom kostnader för skoluniform och transporter, även i offentliga skolor. Utgångspunkten är att inget barn ska avvisas från skolan på grund av oförmåga att betala, men möjligheten att ansöka om bidrag är förenat med byråkrati och viss skamkänsla. Barn från familjer med låga inkomster har svårt att täcka kostnader för skoluniform och skolmaterial.

Utbildningssystemet brottas med omfattande problem, inte minst när det gäller kvaliteten på skolgången och kunskapsnivåerna hos eleverna. Det råder stora skillnader mellan fattiga skolor på landsbygden och de mer resursstarka skolorna i och kring städerna. I flera fall har lärarkåren bristande kompetens och uteblir från delar av undervisningen. Utmaningarna inkluderar även det stora antalet barn och lärare som är smittade eller på andra sätt påverkas av hiv, undervisningsspråk, långa och osäkra skolvägar, avsaknaden av skolböcker och bristen på infrastruktur i skolorna. Särskild uppmärksamhet har riktats mot det utbredda våldet, inklusive sexuellt våld, både mellan elever och av lärare riktat mot eleverna. Flickor och barn med funktionsnedsättning i synnerhet tenderar att vara särskilt utsatta.

Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Trots relativt framgångsrika satsningar på att höja levnadsstandarden för den genomsnittlige sydafrikanen förblir de grundlagsskyddade ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna en av Sydafrikas allra största utmaningar. Sydafrika har plats 116 av 188 på UNDPs index för mänsklig utveckling.

Grundlagen och lagstiftningen garanterar varje medborgare ett drägligt liv med grundläggande behov, som till exempel tillräckligt mat och vatten, tillgodosedda, men för en stor andel av befolkningen uppfylls inte detta. Världsbanken kategoriserar Sydafrika som ett övre medelinkomstland, men i februari 2015 rapporterades det att 21,7 procent av sydafrikanerna levde i extrem fattigdom och att hälften av befolkningen levde i någon av de tre nationella fattigdomskategorierna som är mat-/kostfattigdom samt den lägre och den högre fattigdomslinjen. Cirka 20 procent av befolkningen lever i den första fattigdomskategorin - vilket betyder att de inte har råd med tillräckligt

med mat för att leva upp till lägsta nivån för kaloriintag. Detta speglar den mycket höga inkomstklyftan mellan fattiga och rika.

Det senaste 20 åren har omfattande satsningar gjorts som förbättrat livet för miljontals sydafrikaner och bidragit till att frigöra landet från arvet efter apartheid. År 2015 var 85,5 procent av de sydafrikanska hushållen uppkopplade mot elnätverket. Av befolkningen hade drygt 93 procent tillgång till tjänligt dricksvatten och drygt 89 procent tillgång till vatten som kom från vattenledningar. Urbaniseringen sätter stor press på städernas vattenresurser, samtidigt som andra faktorer såsom föroreningar och oregelbunden nederbörd påverkar tillgången till rent vatten. De knappa vattentillgångarna ses i Sydafrika som en av landets största utmaningar.

Ett stort problem är de mycket dåliga förhållanden som råder i tillfälliga bosättningar, de så kallade ”*informal settlements*” som etableras kring större städer och ofta permanentas. Andra utmaningar kopplade till boendet är förekomsten av regelvidriga vräkningar, bland annat i städer och på jordbruksmark, tillkortakommanden i stödet till personer som flyttats samt otillräckliga insatser för personer med särskilda behov.

Markreformfrågan i Sydafrika är djupt politisk och komplex. Ägarfördelning är av historiska skäl snedfördelad mellan vita och svarta samt mellan rika och medellösa. Omfördelningsarbetet går långsamt och knappt åtta miljoner av det uppsatta målet på 25 miljoner hektar har överförts till svarta lantbrukare. Stora utmaningar återstår också när det gäller besittnings- och brukarrättsfrågor

Socialförsäkringssystemet, vilket inkluderar barn-, vård- och fosterförälderbidrag, bidrag för personer med funktionsnedsättning eller invaliditetsbidrag samt ålderspension, når närmare 17 miljoner personer. För många hushåll är socialbidragen den främsta och ofta enda inkomstkällan. Krav på dokumentation, inklusive födelsebevis och ID-handling, innebär svårigheter för vissa berättigade att få sina bidrag.

VI. RÄTTEN ATT INTE UTSÄTTAS FÖR DISKRIMINERING

Kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter

Grundlagen ger ett starkt skydd för och betonar jämställdhet och jämlikhet. Det finns lagstiftning mot diskriminering av kvinnor vid anställning och i

arbete, mot våld mot kvinnor i hemmet samt mot sexuella våldsbrott. En kapitelnio-institution för jämställdhet har inrättats (*Commission on Gender Equality*) med uppgift att främja, utveckla och granska jämställdhetsarbetet. Trots progressiv lagstiftning brister implementeringen och det förekommer en utbredd diskriminering av kvinnor och flickor. I synnerhet har svarta och färgade kvinnor ofta det svårare än män i motsvarande grupper. FN:s kommitté för avskaffande av diskriminering mot kvinnor har kritiserat Sydafrikas bristande mekanismer för kontroll av tillämpningen av den nationella lagstiftningen.

Överlag begränsas skyddet för kvinnor också av att konstitutionen lämnar utrymme för traditionellt ledarskap och gamla sedvänjor. Inom det traditionella ledarskapet liksom inom näringslivet är kvinnors representation lägre än inom den offentliga sfären.

Sydafrika är till stor del fortfarande ett patriarkalt samhälle med sedvänjor som bidrar till en könsstereotyp syn på kvinnors och mäns roller. Sexuella trakasserier är vanligt förekommande. Kvinnors ställning i den informella rättsskipningen och i många landsbygdsområden är generellt svag. Konstitutionsdomstolen har beslutat att äktenskap och samboförhållanden under informell rätt ska ha samma arvsregler som civilrättsliga. Månggifte förekommer, liksom hemgift.

Tillgången till grundläggande samhällsservice som vatten, elektricitet och barnomsorg påverkar kvinnors deltagande på arbetsmarknaden eftersom kvinnor ofta är de som utför hushållssysslorna. Cirka 38 procent av de sydafrikanska hushållen leds av en ensamstående kvinna. Stereotypa föreställningar om att kvinnan ska ansvara för hushållet och barnomsorgen påverkar kvinnors ekonomiska självständighet negativt. Inom det traditionella ledarskapet och inom näringslivet är kvinnlig representation lägre än inom den offentliga sfären.

Våld mot kvinnor och flickor fortsätter att vara mycket omfattande. Under finansåret 2015/2016 rapporterades 45 596 fall av våldtäkt till polisen. Mörkertalet i rapporteringen av fysiska och psykiska övergrepp är sannolikt mycket högt. Sydafrikas *Medical Research Council* har uppskattat att endast ett av nio fall av våldtäkt rapporteras till polisen. Detta beror till stor del på att merparten av alla våldtäkter begås inom ramen för ett förhållande eller inom familjen. I många fall leder polisanmälningar varken till åtal eller fällande

dom. De drabbade möts ofta av bristande förståelse och kunskap i sina kontakter med polisen, rättsväsendet och, inte sällan, den egna familjen. Brister i polisens agerande när det gäller våld mot kvinnor, i synnerhet på landsbygden, är ett allvarligt problem, enligt Sydafrikas jämställdhetskommision.

Barnets rättigheter

Enligt grundlagen har alla barn rätt till mat, säkerhet, utbildning, grundläggande hälso- och sjukvård samt socialt stöd. Trots detta lever många barn under förhållanden präglade av relativ fattigdom och många utsätts för barnaga och andra övergrepp. Arvet från apartheid slår fortfarande igenom, skillnaderna i villkor och möjligheter beroende på om du är svart eller vit sydafrikan är mycket stora.

Enligt undersökningen ”*SA Child Gauge report*” från 2016 lever nästan två tredjedelar av Sydafrikas barn under den övre nationella fattigdomsgränsen. Många barn har begränsad tillgång till mat och sanitet. År 2015 levde strax över en tredjedel av sydafrikanska barn med båda sina biologiska föräldrar och cirka en femtedel levde helt utan sina biologiska föräldrar. Andelen svarta barn som lever med båda föräldrarna är mindre än för vita.

Enligt ILO har Sydafrika gjort stora framsteg vad gäller att bekämpa de värsta formerna av barnarbete, framförallt vad gäller lagstiftning. Det finns lagar som ger skydd för barn som åtalas samt för barn som utsätts för människohandel. Lagarna ger större möjlighet att rapportera olika former av missförhållanden, vanvård och exploatering av barn.

I mars 2015 satt 204 barn under 18 år i fängelse, vilket utgör 0,12 procent av fängslade i Sydafrika. Medan de barn som döms i allt högre grad placeras på separata institutioner tvingas de som är frihetsberövade i avvaktan på rättegång ofta, och i strid med regelverket, dela utrymme med vuxna. Detta resulterar bland annat i risker för allvarliga övergrepp. Värt att notera är att andelen minderåriga som döms för sexualbrott är högre än bland vuxna.

Barn fortsätter att vara särskilt utsatta för våldsbrott och sexuella övergrepp. Ungefär 40 procent av de rapporterade våldtäkterna begås mot barn under 18 år, framförallt flickor. Det finns också uppgifter om att förövarna inte sällan själva är barn eller ungdomar. Sexuellt utnyttjande av barn är förbjudet men handel med barn för bland annat sexuella ändamål förekommer. Flickor

är den mest utsatta gruppen, men också pojkar drabbas. Barnaga är förbjudet i skolan och andra offentliga inrättningar men är fortfarande vanligt förekommande. Omskärelse av pojkar förekommer inom vissa grupper i så kallade traditionella initieringsriter och leder inte sällan till allvarliga skador, ibland även till dödsfall. År 2016 rapporterades över 60 dödsfall. I vissa områden på landsbygden förekommer tvångsäktenskap samt könsstympning av flickor, dock i begränsad omfattning.

Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Sydafrika har fyra folkgrupper (San, Nama, Griquas och Khoisan) som betecknar sig som urfolk, även om grundlagen inte ger dem någon sådan officiell status. De har i princip samma rättigheter och tillgång till grundläggande sociala tjänster som andra sydafrikaner, men tenderar att bli marginaliserade, bland annat då de ofta lever i fattigdom.

Det finns inga uppgifter om att det förekommer diskriminering på grund av religion eller trosuppfattning.

Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

Grundlagen är progressiv vad gäller skydd för hbtq-personer och förbjuder diskriminering på grund av kön och sexuell läggning. Sedan 2006 kan alla par oavsett sexuell läggning ingå partnerskap eller äktenskap, såväl borgerligt som kyrkligt. Homosexuella har rätt att adoptera. Enligt *Human Rights Watch* (HRW) brister det dock i tillämpningen av lagstiftningen. Det finns en relativt utbredd homofobi i stora delar av landet. Enligt en rapport från 2016 lanserad av civilsamhällesorganisationen ”*The Other Foundation*” anser 72 procent av sydafrikanerna att homosexualitet är moraliskt felaktigt. Samtidigt anser 51 procent av befolkningen att homosexuella personer ska ha samma mänskliga rättigheter som övriga befolkningen. Ett antal organisationer arbetar med genusfrågor, könsbaserat våld och rättigheter för hbtq-personer.

Förekomsten av våldsbrott mot lesbiska kvinnor och transexuella har uppmärksammats av bland andra HRW. I en rapport konstaterade HRW att fysiskt våld, ofta sexuellt, mot hbtq-personer var ett mycket vanligt problem i Sydafrika och att dessa brott mycket sällan leder till fällande dom. Enligt HRW har polis- och domstolsväsendet misslyckats med att vidta tillräckliga åtgärder för att skydda hbtq-personer. Mörkertalet vad gäller våld kopplat till homofobi är stort då det finns en ovilja att anmäla denna typ av brott.

För att komma till rätta med hatbrotten har justitieministern initierat en speciell nationell insatsgrupp i samarbete med andra departement, kapitel- och institutioner och civilsamhällesinstitutioner. Den har bland annat till uppgift att se över möjligheterna till ny och hårdare hatbrottslagstiftning.

Flyktingars och migranternas rättigheter

Enligt UNHCR sökte 62 200 personer asyl i Sydafrika under 2015, vilket gör landet till det tionde största mottagarlandet av asylsökande i världen. Det stora antalet flyktingar försvårar handläggningen av statusbestämning. Kompetensbrist, underbemanning och korruption försvårar det ytterligare.

Flyktingar och asylsökande i Sydafrika har fri rörlighet inom landet, rätt att arbeta samt till grundläggande sociala tjänster. Trots det lever många flyktingar under svåra förhållanden i så kallade informella bosättningar där misstänksamhet och ibland våld är vanligt förekommande. Förhållandena på landets förläggningar för asylsökande och flyktingar är ofta undermåliga. Det förekommer rapporter om att asylsökande och flyktingar som inte har nödvändig dokumentation trakasseras av polis, liksom om att frihetsberövande och deportering inte sker i enlighet med regelverket. Trots att asylsökande, flyktingar och migranter är garanterade sjukvård enligt sydafrikansk lag uppges att många avvisas eller behandlas illa vid sjukhusbesök.

Till Sydafrika kommer ett ökande antal ekonomiska migranter samt personer som av andra anledningar, och ibland på olaglig väg, söker sig in från framförallt grannländerna. Det saknas tillförlitlig statistik över den olagliga invandringen, men troligtvis finns idag miljontals migranter i landet, varav minst 1,5 miljoner är zimbabwier. Ett särskilt uppehålls- och arbetstillstånd för zimbabwier, som utgör den största migrantgruppen i landet, har införts.

Sydafrikas människorättskommission har uppmärksammat förekomsten av främlingsfientlighet från allmänhet, myndigheter och offentliga institutioner gentemot framför allt personer från andra afrikanska länder. Flera attitydundersökningar stärker denna bild som underblåses av att medierna ibland rapporterar med rasistiska förtecken, särskilt i fråga om brottslighet och tillgång till sysselsättning.

Vid flera tillfällen har det uppstått sociala oroligheter, våldsamma upplopp och attacker med främlingsfientliga förtecken. Främlingsfientliga attacker har

riktats mot hem och företag som ägs av flyktingar, asylsökande och migranter. Hundratals personer har i olika omgångar fått fly sina hem och företag tvingats slå igen efter att de bränts ned eller plundrats. Regeringen har varit ovillig att benämna attackerna och oroligheterna som främlingsfientliga vilket har försvårat för konstruktiva samtal om våldets ursprung och vad man kan göra för att komma åt problematiken. Regeringen står i begrepp att ta fram en nationell handlingsplan för att motverka rasism, rasdiskriminering, främlingsfientlighet och annan intolerans.

Rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Grundlagen förbjuder diskriminering på grund av funktionsnedsättning. Det finns en medvetenhet och uttalad politik för att öka personer med funktionsnedsättnings representation och deltagande inom alla samhällsområden. Exkluderingen av personer med funktionsnedsättning i samhället har varit omfattande och en majoritet uppges fortfarande vara utestängda från arbetsmarknaden. Kunskapen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning liksom om den lagstadgade skyldigheten att till exempel säkerställa tillträde till byggnader är låg. Utvecklingen mot målet att två procent av de offentligtanställda ska vara personer med funktionsnedsättning går mycket långsamt.

Barn och ungdomar med funktionsnedsättning eller särskilda behov får inte alltid det stöd de behöver från utbildningsväsendet. Enligt *Human Rights Watch* beräknas omkring 600 000 barn vara utestängda från skolväsendet på grund av orsaker som relaterar till att de lever med funktionsnedsättning.

Ratifikationsläget avseende centrala konventioner om mänskliga rättigheter

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* ratificerades år 1998. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt och det fakultativa protokollet om avskaffandet av dödsstraffet ratificerades år 2002.

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)* ratificerades år 2015. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt har inte ratificerats.

Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, *International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (ICERD)* ratificerades år 1998.

Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)* ratificerades år 1995. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt ratificerades år 2005.

Konventionen mot tortyr, *Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)* ratificerades år 1998. Det fakultativa protokollet om förebyggande av tortyr signerades år 2006.

Konventionen om barnets rättigheter, *Convention on the Rights of the Child (CRC)* ratificerades år 1995. Det tillhörande protokollet om barns indragning i väpnade konflikter ratificerades år 2009. Det tillhörande protokollet om handel med barn, barnprostitution och barnpornografi ratificerades år 2003.

Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)* ratificerades år 2007.

Konventionen mot påtvingade försvinnanden, *International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearances (ICED)* har inte ratificerats.

Flyktingkonventionen, *Convention Relating to the Status of Refugees (Refugee Convention)* och det tillhörande protokollet ratificerades år 1996.

Romstadgan för internationella brottmålsdomstolen, *Rome statute of the International Criminal Court (ICC)* ratificerades år 2000. En process att lämna stadgan har inletts under 2016.

Regionala instrument

Afrikanska stadgan om mänskliga och folkens rättigheter, *African Charter on Human and Peoples Rights (ACHPR)*, ratificerades år 1996.

Tilläggsprotokollet om kvinnors rättigheter ratificerades år 2005.

Afrikanska stadgan om barnens rättigheter och välfärd, *African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, (ACRWC), ratificerades år 2000.

Exempel på svenskt och internationellt arbete rörande mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer

Den binationella kommissionen (BNC) mellan Sverige och Sydafrika äger rum vartannat år och är en plattform för regelbunden dialog mellan länderna avsedd att förstärka och fördjupa förbindelserna i bred bemärkelse. En dialog om mänskliga rättigheter har förts i en separat underkommitté till den politiska kommittén. På dagordningen står bland annat frågor som rör folkrätt och den Internationella brottmålsdomstolen samt hbtq-personers rättigheter. Ett mindre antal svenska civilsamhällesorganisationer har lokal representation i Sydafrika och arbetar på olika sätt med rättighetsfrågor genom att bland annat stärka fackföreningar och sociala rörelser där kvinnor, ungdomar, arbetare och migranter står i fokus.

Även EU genomför en MR-dialog med Sydafrika. Det senaste tillfället var i Bryssel i november 2016. Frågor som diskuterades var företagande och mänskliga rättigheter, människorättsförsvarare, sociala och kulturella rättigheter, främjandet av barnets rättigheter samt frågor om rasism, diskriminering och främlingsfientlighet. Flera FN-organ har lokala och regionala kontor i Sydafrika däribland OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNESCO, UNFPA, UNHCR och UNICEF och UN Women.

I den senaste granskningen av Sydafrika i FN:s universella granskningsmekanism (UPR) gav Sverige rekommendationer bland annat avseende skydd till kvinnor som utsätts för våld samt yttrandefrihet.